

ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Най-представителната образователна общност е училището. То е най-представителният носител на всички особености на образованието като социален феномен, то реализира *процесуално* всички негови функции и е неизменна част от социалното цяло.

В съвременните условия под училище винаги разбираме специалната сграда, в която протича възпитанието, образованието и обучението на подрастващите.

В тази институция обществото създава условия за рационализирано разпространяване и усвояване от подрастващите поколения на систематизирани научни знания, умения, навици, отношения и способности за познаване. Училището създава условия за бързото овладяване на еталоните на социално-целесъобразните форми на поведение. Ето защо училището не е само обществена необходимост, а е в най-голяма степен необходимост за *отделната личност*.

Училището е не само важен фактор за възпитание и обучение на подрастващите, но и на социализацията им. Голямото разнообразие на дейности и форми на общуване в училището дава възможност не само да се решават по-тесни възпитателни задачи, но и задачи с широко специализиращо значение. Училището е много важно звено в сложната връзка, която се създава между обществото и личността.

Законодателната рамка на средното образование е подготвена за предизвикателствата, които бъдещото членство в ЕС поставя.

Основно изискване към общото образование в Европа е да дава т.нар. базови умения */basic skills/*, които включват уменията да се общува, уменията за работа в екип,

умението да се решават проблеми и да се използват съвременните информационни технологии и това сигурно ще бъде основна тема в преговорите.

Съдържанието на средното образование у нас в най-широк смисъл се определя и регулира с държавни образователни изисквания /ДОИ/, определени от ЗНП.

Гражданското образование постепенно си пробива път в нашето училище и дори бе въведена матура по гражданско образование. За жалост все още не е избистрена концепцията на МОН за облика на тази матура и начина на провеждането ѝ. Иначе участието на страната в проектите на СЕ, които се опитват да оформят общоевропейският фундамент на гражданското образование, е доста успешно.

Гражданското образование е в основата на личностното развитие и подготовката на младия човек за социална реализация чрез познаването, владееенето и ползването на човешките права и свободи, съобразени със законите на демократичното общество.

Главна цел на гражданското образование е да подпомага развитието и утвърждаването на младия човек като гражданин, който:

- 1) е автономна свободна личност, способна да поема отговорност за себе си и за другите;
- 2) познава и отстоява своите права, свободи и отговорности;
- 3) съзнава духовното си единство с българския народ, родината и европейските народи;
- 4) създава осъзнати отношения с държавата и обществото;

5) владее механизми за конструктивно социално участие и промяна.

Конкретните цели могат да се характеризират по-следният начин:

- придобиване на знания за жизнено важни социални сфери /семейство, училище, работна среда, малка общност и др./, изграждане на гражданските нагласи и умения.
- усвояване на общочовешките ценности и на законите на демократичната държава;
- познаване устройството и дейността на държавните и съюзни институции, както и на гражданското общество;
- ориентиране в глобалните и регионални процеси в динамично променящия се съвременен свят и създаване на отговорно поведение за участие в обществения живот;

Основните принципи са:

- 1) Зачитане на човешкото достойнство и равните неотменими права;
- 2) Плурализъм и толерантност;
- 3) Достъпност до основните постижения на световната култура;
- 4) Личностно отношение, аргументираност и убеденост, творческо и критично мислене;
- 5) Интердисциплинарност;
- 6) Практическа насоченост.

Гражданското образование е в тясна връзка и зависимост с предметите от задължителната подготовка. Водеща роля за осъществяване на гражданско образование в училище /1-12 клас/ имат предметите от Културно образователната област, Обществени науки и гражданско образование; Роден край, Човекът и обществото, История и цивилизация, География и Икономика, Философия, Свят и личност.

Съществено значение за гражданското образование имат и предметите от останалите Културно-образователни области, които прилагат основните принципи за гражданското образование и чрез възможностите на учебното съдържание на съответните предмети.

В резултат на обучението си по предметите от задължителната подготовка, при завършването на образователната степен или етап, ученикът в *прогимназиален* етап трябва да има следните знания за:

- политическата и икономическата карта на света;
- политическата и икономическата карта на света;
- икономиката и нейните механизми;
- права и отговорности на човека;
- гражданинът и властта;
- глобалните проблеми на съвременността.

Ученикът в гимназиален етап трябва да има следните знания за:

- гражданите, политиката, демокрацията;
- гражданите, властта и държавата;
- национална идентичност и различия в обществото;
- граждани, права и отговорности;
- гражданинът и икономиката;
- България и светът.

1.Гражданите, политиката, демокрацията.

1.1. Проследява възникване-то и развитието на идеята за демокрация.

1.2. Анализира характеристиките на правовата държава.

1.3. Познава политическата карта на света, представя основните политически теории и идентифицира политическите модели за управление.

1.4. Представя промените на съвременна Европа и Балканите и определя мястото на България в тях:

1.5. Аргументира ролята на България като фактор за регионална стабилност в Югоизточна Европа.

1.6. Коментира разширяването на ЕС към Югоизточна Европа и оценява възможностите на България за членство.

2. Гражданите, властта и държавата.

2.1. Обяснява механизмите на властта: структурата и функциите на държавните и общеевропейските институции.

2.2. Осъзнава смисъла и значението на разделението на властите и взаимодействието между тях.

2.3. Обяснява ролята и значението на регионалното устройство на държавата.

2.4.Разбира същността на местното самоуправление.

2.5.Познава и може да участва във форми на граждански контрол върху държавните институции.

2.6.Изказва аргументирани оценки по граждански и политически аспекти на социалния живот.

3.Национална идентичност и различия в обществото.

3.1.Разграничава основните социални групи и общности и коментира интересите и проблемите им.

3.2.Обяснява ролята на езика, религията и традициите за социална обвързаност и различия в обществото.

3.3.Ориентира се в източниците на противоречия между отделни етнически и религиозни общности.

3.4.Показва готовност за противодействие срещу насилието и стремеж към разрешаване на конфликтни ситуации.

3.5.Познава националните идеали, традиции и ценности и определя мястото на България в световната култура.

4.Граждани, права и отговорности.

4.1.Проследява развитието на идеята за гражданско общество.

4.2.Анализира и съпоставя идеята за свободата, човешките права и гражданските права.

4.3.Демонстрира готовност да защитава своите /и на другите/ граждански права и отговорности.

4.4.Дава оценка на обществени събития от позициите на правата на човека и българското законодателство.

4.5.Проучва международните документи за правата на човека и малцинствата, интерпретира степента на приложението им у нас и представя резултатите в писмена форма.

5.Гражданинът и икономиката.

5.1.Демонстрира знания за същността на пазарната икономика и нейните механизми, разкрива особеностите им в България.

5.2.Доказва глобализацията на икономиката и стремежа на България към устойчиво развитие.

5.3.Анализира и привежда примери за икономическите условия в България и предлага обосновани решения за развитие.

5.4.Дискутира.върху механизмите и инструментите на съвременната икономическа политика на България.

5.5. Определя мястото си и проектира бъдещето си в икономическите отношения.

5.6. Аргументира ролята на евроинтеграцията и на Европейския съюз.

6. България и светът.

6.1. Познава идеята за "гражданин на света".

6.2. Разбира мястото на България в глобалното развитие.

6.3. Осъзнава значението на глобалните проблеми на човечеството и обсъжда възможните им решения.

6.4. Обосновава идеята за мира като условие за развитие на цивилизацията. [5]

Образованието развива интелектът на индивида, неговите естествени биологически и психологически възможности, способности и качества за осъществяване на определена познавателна, творческа и практическа дейност. Като целенасочен процес възпитанието оказва въздействие върху волята, мотивите и поведението на личността, като се основава на определени духовни ценности.

Гражданското възпитание няма самостоятелно значение извън знанието, което се постига чрез обучението. Особеностите на детето и влиянието на средата не само ограничават възможностите на възпитанието, като "целенасочено въздействие", но изискват и индиректни механизми за мотивиране на поведението на индивида, основаващи се на естествените предразположения и интелекта, на осъзнаване на истината за явленията и процесите в обществото и в природата. [2]

Личността, чрез гражданското образование изгражда у себе си определен тип гражданско съзнание и светоглед, който се основава на определени идеали, ценности, идеи и истини. В процеса на гражданско образование личността придобива необходимите знания, умения, компетентност, за да изпълнява социалната си роля на гражданин. Обучението по гражданско образование се основава на реални образци за поведение и действие. [2, 4]

Чрез интегрирането и включването на знанията по отделните учебни предмети в обучението по гражданско образование, се постига крайната цел на образованието – усъвършенстване на човешкото общество чрез усъвършенстване на човешката природа.

За осмислянето на гражданско образование, като процес на усвояване на определени идеи, норми, ценности и правила има проблемът за взаимоотношенията между гражданско познание и ценности. Ролята на ценностите е голяма в процеса на обучение по гражданско образование. Ценността е форма на проява на определен род отношения между субекта и обекта, според аксиологията. Все повече се засилва синтеза на научното познание и интеграция между обществените, естествените и техническите науки. Този обект се изучава интензивно от философията. Всяка научна дисциплина се занимава с обективността на явленията и се стреми да представи себе си като безпристрастна по отношение на истината за изучаваните явления и процеси в природата и обществото. Различни фактори оказват влияние, както на занимаващите се с наука, така и на преподаващите на учениците научно знание. В резултат на това се пораждат противоречия между обективността на научните знания и субективните представители на нейните творци и разпространители. Различията между индивида като учен и преподавател и като гражданин и член на обществото са условни и дори противоречащи на самата обективност.

Проблемът за етическите и аксиологичните граници на познанието в процеса на гражданско образование би трябвало да се разбира и решава в един плуралистичен аспект и контекст.[2]

Съществен признак на демокрацията и условие за постигане на ценности като свобода, равенство, справедливост се явява плурализмът. Изучаването на спецификата на ценностното възприемане на обществото и света, на съотношението между истина и ценности има значение за познаване на социалната действителност, потребностите и интересите на индивида, на различните групи и общности. [2]

Изразяването на ценностната система под формата на теория, идея, идеология, концепция, представлява съвкупност на ценностната ориентация и елементи на социалното познание.

При обучението по гражданско образование е необходимо да се разкрива многообразието от теории и идеи, които съставят съдържанието на гражданското образование в широк и тесен смисъл.

Гражданското образование, за да придобие интеркулни измерения и да се преодолеят трудностите на плурализма в познанието е необходимо учебното съдържание по гражданско образование да се основава на универсални идеи и общочовешки ценности.

Гражданското образование като интердисциплинарна научна област е сложно педагогическо явление, което притежава цяла система от елементи и всеки един от тях се нуждае от самостоятелно изучаване и изследване. Теоретичната обосновка на гражданско обучение, като системен процес се осъществява при приложението и практикуването в училище. [2]

Мисията на гражданското образование се свързва с формиране и развитие на индивида като пълноценен гражданин на своята държава, общество и света. Призванието му е да дава социални знания, умения и компетентности на личността за участие в политическия и граждански живот. По този начин у личността се изгражда чувството за собствено достойнство и съзнание за гражданска отговорност.

Социалната мисия на гражданско образование е да запознае личността с неговите права и задължения и да му покаже как да ги упражнява и изпълнява.

Гражданското познание е съвкупност от знания, идеи, методи и информация и има предназначения за решаването на социални проблеми в обществото и в човешките общности. То не само обяснява сложните връзки и взаимоотношения между “човек, общество и държава”, но дава и отговор за усъвършенстването и развитието им.

Гражданското образование като самостоятелна и същевременно неделима част от общообразователната подготовка на учениците разкрива личностните качества на личността, като член на обществото и гражданин на нашата държава. То позволява знанията по отделните учебни предмети да се преобразуват в прагматични стратегии и действия в конкретни цели и решения, в реални дейности и програми за развитие и саморазвитие на личността.

Обучението по гражданско образование позволява на личността да изрази своята позиция в групата и в общността, в обществото и държавата, в наднационални и интернационални общности, да устои и защити своите права, да съхрани своята духовна автономност и индивидуалност, да направи своя граждански избор и да вземе обосновано решение. [2]

Мисията на гражданско образование се свързва с демократизацията на образователния процес, децентрализацията на управлението на образованието, разширяване на индивидуалната и институционална автономност и осъществяването на правата на личността. Интегрирането на гражданското образование в общия образователен процес развива неговите когнитивни, ценностно-нормативни и поведенчески цели и задачи. Изборът на стратегия за практикуване в училище и социалната практика има голямо значение за постигане на целите на гражданско обучение. В цялостния учебно – възпитателен процес то трябва да има синтезираща и интегрираща роля.

Гражданското образование трябва да осигурява необходимия баланс между национално - културната идентичност и интер-културната приобщеност на учениците. [2]

В съвременното общество понятието за гражданство отразява динамичния исторически процес на демократични и социални промени, в които се развиват и реализират потребностите на индивида за по-голяма личностна свобода и социална справедливост. [5]

Две основни групи разбирания се очертават за гражданското образование - в *тесен* и *широк* смисъл на това понятие. В тесен смисъл се свързва с политическата, социализация и

правната подготовка на личността, както и с произтичащите от тях дейности, които тя трябва да усвои.

Широкото схващане

се разглежда като система за социална подготовка на бъдещия гражданин, включваща знания, умения, от различни области на теорията и практиката. [5]

Гражданско образование включва социалните функции на личността като едно цяло, в което се интегрират политически, правни, нравствени, икономически, екологични, здравни, семейни знания, умения, компетентност и ценности на гражданина. Такова разбиране за гражданско образование е възможно, чрез разработването му като цялостна система, която се свързва не само с учебно-възпитателния процес в училище, а и с цял комплекс фактори извън него /семейство, общество и други/.

Разработването на такава система се основава на редица документи – национални и международни. /Конституция на Република България /1991 г./, Концепция за развитието на средното образование в Република България /1995г./, Национален доклад на Министерството на образованието и науката и техниката “Състояние на образователната система на Република България” /1996г./, Всеобща декларация за правата на човека на ООН /1948г./, Конвенция за правата на детето, приета от Общото събрание на ООН /1989г./ и др./. [2]

Училищната система за гражданско образование обхваща всички ученици от първи до дванадесети клас, като включва няколко основни направления, чрез които се реализира богатото и многообразно учебно съдържание и дейности за подготовка на бъдещите граждани на страната.